

УДК 329

УДХП – ПАРТІЯ ХЛІБОРОБІВ-ВЛАСНИКІВ В УКРАЇНСЬКІЙ РЕВОЛЮЦІЇ 1917–1920 рр.

(ДО ІСТОРІОГРАФІЇ ПРОБЛЕМИ)

Олександр Піскорський

*Львівський національний університет імені Івана Франка
вул. Університетська 1, м. Львів 79000, Україна, тел. (0322) 79-43-40*

Заснування, становлення і діяльність Української демократично-хліборобської партії, її програмні засади належать до проблем, майже не досліджених історичною наукою. Це пояснюють низкою об'єктивних, а ще більше суб'єктивних причин. Водночас діяльність УДХП, її програмні засади є для нас безперечно цінними з огляду на схожість як історичних ситуацій, так і тодішніх та нинішніх завдань державного будівництва і пов'язаних з ним проблем, а також у плані дослідження науково-теоретичної спадщини В.Липинського – головного ідеолога партії.

По-перше, діяльність партії становила органічну частку селянського руху в українській революції. За задумом її організаторів вона повинна була б представляти широкі власницькі сили несоціалістичної орієнтації, до яких передусім належали середньозаможні і заможні селяни й козаки-хлібороби. Однак у повному обсязі здійснити це не вдалося.

По-друге, з написаного В.Липинським «Нарису програми УДХП» бере початок відродження на новому історичному витку модерного національного українського консерватизму, який отримав усебічне обґрунтування в подальших його творах, найперше в «Листах до братів-хліборобів».

По-третє, «Нарис програми УДХП» є важливою ланкою в науково-теоретичному доробку самого В.Липинського, яка дає нам змогу відстежити еволюцію суспільно-політичних поглядів ученого, зокрема на побудову незалежної Української держави з гетьманським управлінням.

Дослідження цієї проблеми ускладнене тим, що тривалий час, крім спогаду С.Шемета в «Хліборобській Україні»[1], де головні програмні засади подані фрагментарно з пам'яті, з діяльності УДХП не було ніяких джерел. Лише віднайдення в останніх часах дослідницею Н. Заліською повного тексту «Нарису програми УДХП» і введення його в науковий обіг, зробили можливими дослідження діяльності УДХП та її програмних засад. У 1984 р. в збірнику, присвяченому 110-й річниці з дня народження В.Липинського, опубліковано статтю Ф.Турченка і Н.Заліської, у якій вперше розглянуто

“Нарис програми УДХП” і дається стисла характеристика діяльності самої партії [2].

Скласти уявний соціально-політичний портрет УДХП можна було, лише реконструювавши, наскільки це можливо, суспільно-політичну ситуацію в Україні з травня 1917 р. по кінець 1918 р., виокремивши цим селянське питання. Щодо суспільно-політичної ситуації, то, за наявності величезного масиву давніших і новітніх історіографічних досліджень, вона, на думку деяких дослідників, найповніше відображена в працях головних ідеологів та історіографів української революції, передусім М.Грушевського, В.Винниченка, П.Христюка, Д.Дорошенка, М.Шаповала.

Як зазначає В.Солдатенко, кожен із названих істориків стояв біля витоків Історіографії української революції. М.Грушевському належить первісна схема розвитку революції за часів Центральної Ради. В.Винниченко і П.Христюк зробили перші спроби фундаментального аналізу української революції загалом. Д.Дорошенко і М.Шаповал першими детально відтворили події часів гетьманату, Директорії й отаманщини. Вони ж залучили до наукового обігу практично всі ті документи і матеріали, на яких будувалися й інші, пізніші, публікації з історії української революції.

Передусім потрібно назвати низку простих за формою і глибоких за змістом політичних статей М.Грушевського, які він написав і видав окремими брошурами упродовж 1917 р.: «Хто такі українці і чого вони хочуть», «Звідки пішло українство і до чого воно йде» «Якої ми хочемо автономії і федерації», «Українська Центральна Рада та її Універсали: перший і другий».

У цих брошурах учений у комплексі подав генезу українства, окреслив етнічно-географічні параметри молодого нації, яка вже існувала, однак про яку на теренах тодішньої російської імперії мало хто чув, чітко сформулював її етнокультурні, соціальні та політичні прагнення і цілі, історично аргументував права українців на власну державність у формі національно-територіальної автономії у федеративній демократичній Російській республіці. Запропонував також власне бачення майбутнього федеративного утворення як спілки суверенних держав, які добровільно делегують центру лише окремі державницькі функції і залишають за собою право вільного виходу.

Органічно доповнюють джерельну базу для з'ясування суті концепції української революції, допомагають зрозуміти багато з того, що залишалось поза публічною опінією «Спомини» М.С.Грушевського, над якими він працював з 1918 р., а побачили вони світ лише у 1989 р.

Своєрідним політичним заповітом є його праця “На порозі нової України”[3], яка водночас стала одною із перших важливих праць історіографії української революції.

Зазначимо також, що вчений до виданої 1911 р. “Ілюстрованої історії України” трохи згодом дописав важливий розділ, який охоплює події з переддня першої світової війни до останніх днів Центральної Ради.

Для спроби більш-менш відтворити часовий відрізок, у якому діяла УДХП, важливе значення має історіографічна оцінка цього періоду української революції, зроблена В.Винниченком. Його самобутній, писаний кров'ю серця твір “Відродження нації” дає не лише розуміння тодішніх обставин часу, а й їхньої суті та змісту.

Власне твір В.Винниченка дає змогу збагнути тодішню суспільно-політичну ситуацію в Україні та охопити її в цілому, багато з чого розставити по своїх місцях. Стає, наприклад, зрозумілим, чому наймасовіший суспільний прошарок – хлібороби – не зміг об'єднатися в єдину впливову політичну силу, хоч мав більше спільного, ніж того, що роз'єднує, чому переважна частина селянства посіла за соціалістичними гаслами і чому УДХП так і не стала масовою хліборобською партією [4].

Важливим доповненням до історіографічного “портрета” періоду, що нас цікавить, є “Щоденник” письменника (40 записних книжок, які він вів із І9Пр. до останніх днів життя). А також сповнений нещадних, але загалом справедливих, оцінок його “Заповіт борцям за визволення”.

Жодний дослідник українських визвольних змагань сьогодні не зможе обійтись без фундаментальної чотиритомної праці П.Христюка “Замітки і матеріали до історії української революції”, яка наполовину є звітом важливих документів (протоколи і рішення сесій, засідань Центральної Ради та Генерального Секретаріату, Директорії тощо), а друга половина присвячена їхній інтерпретації і коментуванню. Причому коментуванню зваженому, розсудливому, з максимально об'єктивними оцінками.

Із творчого доробку Д.Дорошенка надзвичайно важлива для осмислення і дослідження періоду української революції його “Історія України: 1917–1923 рр”[5]. Перший том цієї фундаментальної праці присвячений добі Центральної Ради, другий – Українській гетьманській державі. Особливо цінним у контексті цієї статті виявився другий том, оскільки, це, очевидно, одне з найгрунтовніших і найглибших досліджень цього непростого відтинку нашої національної історії. Тим паче, що на гетьманський період припадає основна частина організаційно-партійної діяльності УДХП. Значний інтерес для дослідника періоду українських визвольних змагань становлять його доволі ґрунтовні, детальні, багатопланові “Мої спомини про недавнє-минуле (1914–1920)”.

Важко нині уявити історіографію цього періоду без праць М.Шаповала. Активно вводячи з історичні дослідження різноманітні дані, він надавав їм виразно соціологічного звучання, що, поза сумнівом, підвищувало їхню вартість. Серед історичних праць М.Шаповала на особливу увагу заслуговує значна за обсягом книга “Велика революція і українська визвольна програма” [6]. У ній вчений чи не найповніше виклав соціологічні матеріали, передусім величезну статистику щодо становища в Україні на момент здійснення української революції. У жодній із пізніших історичних праць, присвячених 1917–1920 рр. в Україні, статистику не використовували у такому обсязі.

Примикає до цього ряду писана трохи пізніше фундаментальна тритомна праця І.Мазепи "Україна в огні і бурі революції" [7].

Не можна не погодитися із Б.Солдатенком, який вважає, що саме праці названих авторів становлять ту історіографічну базу періоду українських визвольних змагань, на якій головно упродовж десятиріч буде свої дослідження більшість вітчизняних і зарубіжних істориків.

На підставі творчого доробку названих історіографів можемо зробити той висновок, що революційний процес в Україні не був чимось цілісним, викінченим, безперервним. Певною мірою завдяки зусиллям М. Грушевського цей процес зберігав ознаки цілісності і керованості за доби Центральної Ради, а згодом він розпався на окремі частини. До таких автономних фрагментів суспільно-політичного буття української нації упродовж другої половини 1917 р. і усього 1918р. належать ідеологічна й організаційно-партійна діяльність Української демократично-хліборобської партії.

Щодо відродження на новому історичному витку організованого українського консерватизму, то треба зазначити, що історіографія цього питання також має великий масив літератури. Відомий дослідник українського консерватизму С.Гелей виділив п'ять етапів розвитку історіографії консервативної політичної думки в Україні: 1) до першої світової війни; 2) після першої світової війни і поразки українських визвольних змагань; 3) з опублікування В.Липинським "Листів до братів-хліборобів" і створення ним Українського союзу хліборобів-державників; 4) після другої світової війни; 5) після проголошення незалежності України [8].

Нас, поза сумнівом, цікавить третій етап, пов'язаний із науково-теоретичною діяльністю В.Липинського як головного ідеолога Української демократично-хліборобської партії, автора її програми. Ні сам Липинський, ні його сподвижники й учні (окрім С.Шемета) чомусь майже ніде не згадують про участь патрона в діяльності УДХП, зокрема у написанні її програми. Ймовірно, це пов'язане з тим, що видрукувані "Листи до братів-хліборобів", які буквально потрясли українську науково-творчу і політичну еліту своєю оригінальністю, евристичністю і багато в чому універсальністю узагальнень, затьмарили і відсунули на задній план усе, зроблене В.Липинським до того.

Водночас головні засади модерного українського консерватизму були описані В.Липинським 1912 р. в неопублікованому "Меморіалі до Українського комітету про наше становище супроти напруженої ситуації в Європі". Власне в "Меморіалі..." його думки про українську державність, до яких він дійшов через історичні студії, отримують теоретичне оформлення в ліберально-консервативну концепцію української державності. В "Нарисі програми УДХП" (наступний крок) ця концепція поглиблена й винесена на широкий загальний і вже після того всебічне обґрунтування отримує в "Листах до братів-хліборобів". Отже, головні засади програми УДХП є своєрідною невідомою ланкою в розробленій В.Липинським теорії модерного

українського консерватизму, а сама програма – предтечею “Листів до братів-хліборобів”.

Маємо всі підстави стверджувати, що з середини 1917 р. простежується відродження і піднесення національного за змістом організованого українського консерватизму. Це відродження з’явилося у державно-політичній (Українська держава з гетьманом П.Скоропадським на чолі) та ідеологічній (праці В.Липинського) площинах. Реально свій початок модерний український консерватизм бере від заснування у червні 1917 р. у Лубнах Української демократично-хліборобської партії (УДХП засновники С.Шемет, М. Боярський, М.Климів, В.Шкляр та ін.; програму написав В.Липинський). Заснований в еміграції у Відні 1920 р. В.Липинським, С.Шеметом і О.Скорописом-Йолтуховським Український союз хліборобів державників (УСХД), перейменований згодом на союз гетьманців-державників (СГД) та розроблена В. Липинським у “Листах до братів-хліборобів” ідеологія української “клясократичної”, трудової й дідовичної монархії надали українському консерватизмові нового обличчя, що протиставляло його як демократичному республіканству, так і диктаторсько-тоталітарним (“охлократичним”) течіям.

Після першої світової війни вплив відродженого українського консерватизму позначився на українському духовному «й політичному житті й поза межами гетьманського руху. Спричинено це було тим, що В.Липинський виплекав цілу школу істориків і публіцистів консервативного спрямування (Д.Дорошенко, С.Томашівський, В.Кучабський, Т.Коструба, О.Назарук, Б.Гомзин та ін.) [9].

За визначенням В.Потульницького, учених української консервативної школи об’єднували три спільні ідеї: критичне ставлення до ліберально-демократичних засад суспільного ладу; визнання домінуючої ролі держави в суспільно-економічному житті; пошук нових методів організації державного ладу й суспільних відносин, які спиралися б на представництво всіх класів. Визнаючи націю як територіальне згуртування всіх громадян (незалежно від національності), що живуть на території України, навколо ідеї української державності, вони будували власні концепції на основі дослідження традиції Галицько-Волинської, козацько-гетьманської держав та української держави 1917–1920 рр. Розходження у їхніх поглядах простежується у різних підходах щодо вирішення проблем державного устрою, державного правління та політичного режиму в Україні, геополітичної орієнтації майбутнього державного будівництва.

Найбільш системного і глибокого розвитку українська консервативна думка набула в працях В.Липинського, С.Томашівського і В.Кучабського. Консерватизм, за В.Липинським, – це утвердження серед громадян України організованих сил авторитету, дисципліни, правопорядку, політичної культури, здатних приборкати анархію свавілля, і, нарешті, релігійний етос – основа становлення морального порядку, без якого неможливо сформувати націю, збудувати державу.

Державницька концепція С.Томашівського ґрунтувалася на ідеях особливої ролі Галичини та уніатської церкви в майбутньому державотворенні, українського консерватизму, об'єднувальної національної ідеї, європеїзації українського руху з опорою на власні традиції. В поглядах на державу С.Томашівський дотримувався ідеї мирної еволюції існуючих форм правління, вважаючи, що республіканська форма правління може бути найгіршою деспотією, як і монархія – демократичною, якщо вона не є абсолютною. З огляду на те, що в Україні не було спільної для всіх українців національної ідеї, вчений відкидав соборність, обґрунтовував ідею потреби окремого процесу державотворення для Галичини і Наддніпрянської України.

На підставі консервативної концепції державотворення В.Кучабський обґрунтував думку про національну ідею як усвідомлення необхідності побудови суверенної і незалежної Української держави, визнав, що національна ідея повинна мати етичні засади, тобто втілюватися в життя без соціальної демагогії та розпалювання етнічних і соціальних конфліктів. Ідею українського П'ємонту він розумів у тому сенсі, що національно-визвольну боротьбу може очолити та частина етнічної території, населення якої дозріло до розуміння національної ідеї, а тому ідеї соборності не можна ставити вище, ніж ідею державності.

Прикметною ознакою нашого часу є звернення до консерватизму, зокрема до науково-теоретичної спадщини В.Липинського, серед молодшої генерації науково-творчої інтелігенції, що пояснюється декількома причинами. Передусім, притягальною силою самої постаті В.Липинського, його могутнього інтелекту і державницького темпераменту, природними імпульсами загальнолюдської тривоги на зламі тисячоліть, намаганням в умовах ідеологічного нігілізму створити власну національну державницьку ідеологію. Саме у виробленні й утвердженні української державницької ідеології УДХП залишила нам безцінний досвід.

Що стосується такого важливого історико-політичного епізоду в розвитку новітнього українського консерватизму, як створення, становлення і діяльність з кінця 1917 р. по кінець 1918 р. Української демократично-хліборобської партії, то треба ще раз зазначити, що він зовсім недосліджений. Водночас з наукового погляду створення УДХП, а особливо її програма, мають винятково важливе значення як рубіжний, етап, з якого починається відродження національного за змістом, організованого українського консерватизму. Не менш важливим "Нарис програми УДХП" є для науково-теоретичного доробку В.Липинського, оскільки є своєрідна проміжна ланка між ранніми працями вченого і його фундаментальним дослідженням "Листи до братів-хліборобів".

Власне, останні два чинники і стали головною спонукою у зверненні до цієї проблеми.

1. *Шемет С.* До історії Української Демократично-Хліборобської Партії // Хліборобська Україна. – Відень, 1920. – 36.1. – 0.63–79.
2. *Турченко Ф., Заліська Н.* В'ячеслав Липинський – ідеолог Української демократичної хліборобської партії // В'ячеслав Липинський: історико-політологічна спадщина і сучасна Україна. – Київ, Філадельфія, 1994. – 0.172.
3. *Грушевський М.* На порозі нової України. Гадки і мрії. – К., 1991.
4. *Винниченко В.* Відродження нації: У 3-х ч. – Київ – Відень, 1920.
5. *Дорошенко Д.* Історія України: 1917–1923. – Українська Гетьманська Держава. – Ужгород, 1930.
6. *Шаповал М.* Велика революція і українська визвольна програма. – Прага, 1928.
7. *Мазепа І.* Україна в огні і бурі революції 1917–1921: У 3-х Т. Прага, 1942.
8. *Гелей С.* Державницький світогляд В'ячеслава Липинського. – Львів, 1994.
9. *Кучабський В.* Завдання гетьманського руху на Західній Україні // Збірник хліборобської України. – Прага, 1931. – Т. I. – С. 40–43.

FARMER OWNERS PARTY IN UKRAINIAN REVOLUTION IN 1917-1920

(HISTORIOGRAPHIC PROBLEM)

Oleksandr Piskors'kyj

Ivan Franko National University of Lviv

vul. Universytetska 1, Lviv 79000, Ukraine, tel. (0322) 79-43-40

It is written about historiography of UDFOP in this article. Much attention is paid to the main written works of the prominent scientists on this problem, especially M. Hrushevs'kyj, V. Vynnychenko, M. Shapoval, I. Mazepa and other up-to-date researchers.

Key words: Ukrainian revolution (1917-1920); historiography of (UDFOP) Farmer owners party; V. Zipinsky

Стаття надійшла до редколегії 17.05.2000

Прийнята до друку 14.11.2000